

ΡΑΝΙΑ ΠΟΛΥΚΑΝΔΡΙΩΤΗ

Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ:
ΟΙ ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ο ΑΙΩΝΑ

“C’est toujours la mode de mettre une Preface à la tête d’un livre, sans quoi, ce ne seroit qu’un ouvrage imparfait, ne fust-ce que pour demander grace au Lecteur sur les defauts qui s’y trouvent, il en faut une absolument.”

Sieur Du Mont, 1694

Κάθε κείμενο που δημοσιεύεται, δεν εμφανίζεται ποτέ στη βιτρίνα του βιβλιοπωλείου εντελώς γυμνό. Το ίδιο το όνομα του συγγραφέα, ο τίτλος του έργου, η εικονογράφηση, ο πρόλογος και ο επίλογος είναι τα στοιχεία εκείνα που συνοδεύουν και συμπληρώνουν την έκδοση του κειμένου, δηλώνουν την παρουσία του και προσδιορίζουν την ταυτότητά του. Ανάμεσα σε όλα αυτά τα συνοδευτικά στοιχεία μιας έκδοσης, θα μας απασχολήσει εδώ ιδιαίτερα ο πρόλογος, έτσι όπως εμφανίζεται και λειτουργεί σε γαλλικά περιηγητικά κείμενα του 17ου αιώνα.

Η παρουσία του προλόγου σε ένα βιβλίο είναι μία εκδοτική πρακτική που συνδέεται χρονικά με την ίδια την ύπαρξη του έντυπου βιβλίου¹. Πρόκειται για ένα κείμενο σύντομο και αυτοτελές που υπογράφει συνήθως ο συγγραφέας ή κάποιιο άλλο πρόσωπο που συμμετέχει στην έκδοση. Στόχος του προλόγου είναι να συνοδεύσει το έργο που ακολουθεί: έχει ρόλο επεξηγηματικό και διασαφηνιστικό, αφού αποκαλύπτει το περιεχόμενο του κειμένου, αναλύει τη δομή του και αναφέρεται στην ίδια τη γένεσή του, στη διαδικασία δηλαδή τόσο της γραφής όσο και της δημοσίευσης. Ο πρόλογος μιλάει για το περιεχόμενο του έργου χωρίς όμως να μετέχει σ’ αυτό: με αυτόν τον τρόπο διακρίνεται από την εισαγωγή, η οποία είναι λογικά και δομικά συνδεδεμένη με το κείμενο που την ακολουθεί, αποτελώντας ένα συμπληρωματικό τμήμα της αφήγησης και μετέχοντας στη δομή της.

Αντίθετα με την εισαγωγή, η λειτουργία του προλόγου είναι περιστασιακή. Το περιεχόμενό του εξαρτάται δηλαδή άμεσα από την συγκεκριμένη εκδοτική χρονική στιγμή και κατά συνέπεια υπόκειται σε αλλαγές κατά τις επανεκδόσεις του βιβλίου. Εδώ έγκειται και η σημασία που έχει ο πρόλογος για τον μεταγενέστερο αναγνώστη, γιατί συνδέει το βιβλίο με τη σύγχρονή του πραγματικότητα, υπογραμμίζοντας και τονίζοντας το δεδομένο χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γεννήθηκε και δημοσιεύθηκε.

1. Βλ. Gérard Genette, *Seuils*, Editions du Seuil, Collection “Poétique”, Paris 1987, σελ.152: “La préface séparée du texte par les moyens de présentation que nous connaissons aujourd’hui, ... est une pratique liée à l’existence du livre, c’est-à-dire du texte imprimé”.

Αποδέκτης του προλόγου είναι φυσικά ο αναγνώστης και λόγος της ύπαρξής του είναι φυσικά η προετοιμασία της ανάγνωσης. Ο πρόλογος, ως άμεσος και προσωπικός λόγος του συγγραφέα προς τον αναγνώστη με αντικείμενο τη δημιουργία αλλά και την αποδοχή του έργου του, ενεργοποιεί πολλαπλές αμφίδρομες σχέσεις ανάμεσα στους συντελεστές της επικοινωνίας, όπως: τη σχέση αναγνώστη - συγγραφέα, συγγραφέα - κειμένου, αναγνώστη - κειμένου. Με αυτόν τον τρόπο ο πρόλογος εντάσσει το γυμνό κείμενο, το κείμενο στην απόλυτή του μορφή, μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και πλέγμα σχέσεων που ορίζονται από την εποχή του και κατά συνέπεια προσδιορίζουν το ρόλο του και την ταυτότητά του.

Γι' αυτό το λόγο, η μελέτη των προλόγων σε μία σειρά ομοειδών κειμένων μπορεί να αποβεί χρήσιμη και αποκαλυπτική για τον τρόπο με τον οποίο οι συγγραφείς αντιλαμβάνονται και αξιολογούν το έργο τους. Η προσπάθεια προσέγγισης του αναγνώστη αλλά και προβολής του ίδιου του έργου αποκαλύπτει τη θέση του και το ρόλο του σε ένα ευρύτερο κοινωνικό αλλά και αναγνωστικό πλαίσιο και βοηθά στην ολοκλήρωση της εικόνας για τη θέση του είδους αυτού στη συνείδηση τόσο του δημιουργού του, και του ευρύτερου περιβάλλοντός του.

Τα περιηγητικά κείμενα είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ομοειδών κειμένων που θα μπορούσαν να φωτιστούν περισσότερο μέσα από τη μελέτη των προλόγων που τα συνοδεύουν. Η περιηγητική αφήγηση, πέρα από την κατοπινή της χρήση ως ιστορικής μαρτυρίας και πληροφοριακής πηγής, αποτελεί ένα αξιόλογο δείγμα συγγραφικής παραγωγής που μετέχει στη φιλολογική δημιουργία μιας χώρας, σε μια συγκεκριμένη εποχή.

Η δημοσίευση κειμένων που είναι γραμμένα από ανθρώπους της γνώσης και συχνά από περιστασιακούς συγγραφείς - περιηγητές, από ανθρώπους της περιπέτειας και της περιέργειας, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τον τρόπο με τον οποίο τα κείμενα αυτά εισάγονται και παρουσιάζονται στο αναγνωστικό κοινό της εποχής τους. Ο σημερινός μελετητής του περιηγητισμού, αν θέλει να ταξιδέψει στο χρόνο, να αποσπασθεί όσο είναι δυνατόν από τη σύγχρονη του πραγματικότητα, να μεταμορφωθεί σε αναγνώστη μιας άλλης εποχής και να κατανοήσει αυτό το ιδιαίτερο φιλολογικό είδος, μπορεί να διαβάσει τους προλόγους των κειμένων αυτών. Η μελέτη τους αποκαλύπτει τη θέση και το ρόλο του περιηγητικού αφηγήματος σε μία συγκεκριμένη εποχή, τις αναγνωστικές συνήθειες του κοινού αλλά και τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται τη συγγραφική και εκδοτική του προσπάθεια.

Η μελέτη που ακολουθεί βασίστηκε σε 21 κείμενα γραμμένα από 19 γάλλους περιηγητές του 17ου αιώνα που ταξίδεψαν όλοι στην Νοτιοανατολική Ευρώπη και Ανατολική Μεσόγειο (βλ. Βιβλιογραφία). Οι χρονολογίες έκδοσης των κειμένων καλύπτουν ολόκληρο τον αιώνα (1608-1694) έτσι ώστε να αποκαλυφθούν όχι μόνο τα κοινά τους χαρακτηριστικά, αλλά και οι τυχόν εξελίξεις στο ύφος και το περιεχόμενο των προλόγων. Η επιλογή των κειμένων έγινε με βάση τον κατάλογο Weber (βλ. Βιβλιογραφία) και φυσικά με την βοήθεια του μηχανογραφημένου προγράμματος του ΚΝΕ/ΕΙΕ. Αρχικά εντοπίστηκαν γύρω στα 80 έργα γραμμένα στη γαλλική γλώσσα που εκδόθηκαν και επανεκδόθηκαν μέσα στον 17ο αιώνα. Από αυτά εξαιρέθηκαν οι επανεκδόσεις, οι μεταφράσεις σε άλλες γλώσσες, εκείνα που δεν περιείχαν πρόλογο καθώς και εκείνα που δεν εντάσσονται στον παραπάνω τοπικό περιορισμό. Ανεξάρτητα από τη χρονολογία και τη διάρκεια του ταξιδιού, η μελέτη αυτή αφορά κυρίως την ανάλυση μιας εκδοτικής πρακτικής και για το λόγο αυτό η βιβλιογραφική κατάταξη των έργων ακολουθεί τη σειρά της έκδοσής τους.

Οι πρόλογοι των εξεταζόμενων κειμένων παρουσιάζουν μία σταθερή θεματολογία που επαναλαμβάνεται με παραλλαγές από κείμενο σε κείμενο. Αυτό σημαίνει ότι ανεξάρτητα από το περιεχόμενο της κάθε θεματικής ενότητας, που ασφαλώς παρουσιάζει εξέλιξη μέσα στη χρονική διάρκεια της περιόδου, διαπιστώνουμε μία επανάληψη στη στρατηγική προσέγγισης του αναγνωστικού κοινού, μία επανάληψη που δημιουργεί ορισμένους κοινούς τόπους στην προλογική τακτική και που παραμένει σχετικά αναλλοίωτη σε όλη τη διάρκεια της περιόδου. Οι θεματικές αυτές ενότητες που δεν λείπουν από κανένα προλογικό σημείωμα αφορούν στο περιεχόμενο της αφήγησης, στην ανάλυση των κινήτρων και στόχων της δημοσίευσης όπως και στην προβολή των κινήτρων της ανάγνωσης, στην μνεία του βαθμού επεξεργασίας της γλωσσικής έκφρασης. Παράλληλα, η σύγκριση με άλλα περιηγητικά κείμενα, η αναφορά στις πηγές της πληροφόρησης, αλλά και η αναφορά στην ίδια την προλογική τακτική εμφανίζονται συχνά και με διάφορες μορφές.

Μέσα από αυτήν τη θεματολογία της οποίας θα αναλύσουμε τα χαρακτηριστικά, προβάλλονται ορισμένα ζητήματα που αξίζει να αναφερθούν: η εικόνα του συγγραφέα, το ταξίδι ως εμπειρία, ο φόβος της κριτικής αλλά και η ίδια η γραφή ως εμπειρία, η σύγκριση και η γνώση, ανάγονται σε σημαντικά θέματα της περιηγητικής φιλολογίας στη Γαλλία τον 17ο αιώνα, που τίθενται από τους ίδιους τους συγγραφείς τόσο με την παρουσία τους στους προλόγους των κειμένων, όσο όμως και με την αποκαλυπτική τους απουσία.

I. Το περιεχόμενο

Ο κυριώτερος ίσως λόγος ύπαρξης ενός προλόγου είναι η προβολή του κειμένου που ακολουθεί, η προσπάθεια δηλαδή του συγγραφέα να τονίσει την αξία του έργου του. Αυτό γίνεται συνήθως με τρόπο σεμνό και μετριοπαθή, έτσι ώστε ο συγγραφέας να εξασφαλίσει την ανάγνωση χωρίς όμως να ενοχλήσει τον αναγνώστη με λόγια απροκάλυπτα εγκωμιαστικά². Αυτή ήταν άλλωστε και η ιδεώδης τοποθέτηση στον αιώνα του κλασικισμού στη Γαλλία: ο συγγραφέας σέβεται το κοινό του όπως και το ίδιο του το έργο. Έχει συνείδηση του ταλέντου του, αλλά δεν προβάλλεται ποτέ ο ίδιος με τρόπο αλαζονικό. Προσπαθεί να τονίσει τις αρετές της δημιουργίας του χωρίς να αναφερθεί στις προσωπικές του ικανότητες αλλά μονάχα στα προτερήματα του ίδιου του κειμένου.

Στην περίπτωση των περιηγητικών κειμένων, το περιεχόμενο της αφήγησης που επιδιώκει να προβάλει ο συγγραφέας ταυτίζεται ως ένα βαθμό και με το ίδιο το ταξίδι. Παρατηρούμε όμως, ότι η προβληματική της φυγής και της περιπλάνησης, ο τρόπος δηλαδή που ο περιηγητής - συγγραφέας αντιλαμβάνεται το ταξίδι ως προσωπικό βίωμα και εμπειρία καθώς επίσης και οποιαδήποτε αναφορά στην πρακτική προετοιμασία και τις γενικότερες συνθήκες της αναχώρησης λείπουν εντελώς από όλους τους προλόγους των κειμένων της περιόδου που εξετάζουμε. Αντίθετα, η λογική που προβάλλεται είναι ότι ακόμα και αν το ταξίδι αποτελεί κυρίως μία προσωπική περιπέτεια, το περιηγητικό κείμενο που απορρέει από αυτό αποβλέπει αποκλειστικά στη διάδοση και τη γενίκευση της αποκτηθείσας γνώσης.

Η προβολή του περιεχομένου πραγματοποιείται συνήθως με δύο τρόπους: άλλοτε η αναφορά του δρομολογίου, η μνεία και η απαρίθμηση των τόπων που επισκέφθηκε ο περιηγητής αρκούν για να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη, άλλοτε πάλι, η αξία του κειμένου δεν βασίζεται τόσο, ή μόνο, στη σημασία του δρομολογίου, αλλά στην αξιολόγηση και το είδος της πληροφοροφόρησης που θα προσφέρει ο συγγραφέας. Η διαφοροποίηση αυτή δεν είναι φυσικά απόλυτη, αλλά πάντως ο κάθε πρόλογος συνήθως βαρύνει προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση, υπογραμμίζοντας αντίστοιχα το δρομολόγιο, ή το είδος της πληροφορίας.

Στην περίπτωση κατά την οποία η αναφορά του δρομολογίου αρκεί για να κινήσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη, εντάσσονται τα περιηγητικά κείμενα

2. "Il s'agit de valoriser le texte sans indisposer le lecteur par une valorisation trop immodeste, ou simplement trop visible de son auteur", Βλ. Gérard Genette, *Seuils*, σ. 184.

που περιγράφουν τους Άγιους Τόπους. Με μόνη εξαίρεση τον Henry de Beauvau ο οποίος στο πολύ σύντομο προλογικό του σημείωμα απαριθμεί ασχολίαστα τους κυριώτερους σταθμούς της διαδρομής του³, ο Père Jean Boucher και ο Père Jean Doubdan προσδίδουν στο ταξίδι τους και κατά προέκταση στο κείμενο που το περιγράφει το χαρακτήρα του μοναδικού εξαιτίας της ιδιαιτερότητας του προορισμού τους· το προσκύνημα στους Άγιους Τόπους είναι το ταξίδι που υπερέχει όλων των άλλων και η περιηγητική αφήγηση που το περιγράφει αποτελεί το σημαντικότερο κίνητρο για την ανάγνωση. Ο Père Boucher, στον πρόλογο του έργου του, διαφοροποιεί την περιήγηση αυτή από κάθε άλλο ταξίδι, υπογραμμίζοντας τη θείκη της διάσταση αλλά και το πνευματικό όφελος γι' αυτόν που την πραγματοποιεί:

“Car il faut penser que le voyage de la Terre Sainte, differe d'avec les autres, en ce que ceux là s'accomplissent ordinairement par curiosité, ou par vtilité: Mais cestuy-ci qui conduist aux lieux Saints, où la Puissance, Sapience, & bonté diuine a combattu l'orgueil, la folie & la malice du monde, ne se fait que sous l'espoir d'vn profit spirituel, qui consiste en l'accroissement de deuotion et de Foy”⁴.

Ο Père Jean Doubdan χαρακτηρίζει το περιεχόμενο του βιβλίου του ως εξαιρετικό για το λόγο ότι οι Άγιοι Τόποι αποτελούν το κέντρο του κατοικημένου κόσμου, το ιδεώδες κέντρο του Σύμπαντος:

“Tout ce qu'il y a de recommandable, c'est que le sujet est excellent, puis qu'il traite de la Terre-Sainte, c'est à dire d'une contree qui doit estre consideree comme l'oeil & l'ornement du monde, le centre de la terre habitable, & la plus digne portion de l' Vniuers”⁵.

3. “... en ce voyage i'ay veu la Cour du grand Seigneur, la terre Sainte, l'Egypte & autres lieux esloignez ...”, Henry de Beauvau, *Relation journalière du voyage du Levant*, Toul 1608, “Préface”, 1η σελ. (Οι πρόλογοι των εξεταζόμενων κειμένων εμφανίζονται χωρίς σελιδαρίθμηση. Για διευκόλυνση του αναγνώστη θα χρησιμοποιήσουμε εδώ μία προσωπική μέτρηση που ξεκινά πάντα από την 1η σελ. του προλόγου).

4. Jean Boucher (Père), *Le Bouquet sacré*, Rouen 1629, “Advertissement nécessaire au Lecteur”, 1η-2η σελ. Ο συγγραφέας συνεχίζει να προβάλλει την υπεροχή του ταξιδιού στους Άγιους Τόπους λέγοντας: “I'adiouste de plus que le voyage de la Terre Sainte & des Prouinces & Royaumes adiacents excelle tous les autres que l'on peut faire dans tout le reste de l'vnivers, d'autant que là a esté fait & dit tout ce que l'Antiquité tant sainte que profane nous a laissé par escrit”.

5. [Jean Doubdan (Père)], *Le voyage de la Terre-Sainte*, Paris 1657, “Au lecteur”, 1η σελ.

Το προσκύνημα στους Άγιους Τόπους εξακολουθεί να είναι στόχος των γάλλων περιηγητών στις αρχές του 17ου αιώνα, λίγο πριν η αναζήτηση του αρχαίου κόσμου, η περιήγηση δηλαδή στις πηγές της δυτικής ιστορίας, αρχίσει να κυριαρχεί στις προτιμήσεις των ταξιδιωτών. Η επίπονη περιήγηση στον ιερό χώρο των Παθών, στην κοιτίδα του Χριστιανισμού και της Αλήθειας, πραγματοποιείται με μοναδικό σκοπό την πνευματική σωτηρία και ανάταση, την επαφή με το θεϊκό στοιχείο που προβάλλεται ως το σημαντικότερο κίνητρο ταξιδιού. Ο θεϊκός προορισμός του προσκυνητή και ο διδακτικός χαρακτήρας της περιηγητικής αφήγησης που περιγράφει τη δύσκολη επιβίωση του Χριστιανισμού ανάμεσα σε λαούς βαρβάρων, τη νίκη της Αλήθειας μέσα στο Ψεύδος, εμφανίζει παράλληλα την ανάγνωση ως ύψιστη αναγκαιότητα για τον πιστό. Η δοκιμασία του ταξιδιού στην κοιτίδα της Χριστιανοσύνης, μοιάζει με το πέταγμα της μέλισσας που τρυγά το χυμό των λουλουδιών για να κάνει το μέλι. Ο αναγνώστης, σαν τη μέλισσα, θα ακολουθήσει νοερά τον περιηγητή από λουλούδι σε λουλούδι, όχι για να ικανοποιήσει την περιέργειά του, αλλά για να γλυκάνει τον πόνο του μέσα στην Αγάπη του Θεού⁶.

Παράλληλα όμως με τους τελευταίους των προσκυνητών, οι ταξιδιώτες εκείνοι που δεν είχαν προορισμό τους Άγιους Τόπους επιχειρούν να προβάλουν τη γνώση που απέκτησαν στα ταξίδια τους με κύριο επιχείρημα την ποιότητα της πληροφορίας που προσφέρουν. Στις περιπτώσεις αυτές, η μοναδικότητα και η πρωτοτυπία του περιεχομένου ανάγονται σε σημαντικά προτερήματα του κειμένου και συνεπώς ως ικανά κίνητρα για την ανάγνωση. Στόχος άλλωστε δεν είναι μόνο η ενημέρωση του κοινού, αλλά και η ικανοποίησή του. Το περιηγητικό κείμενο πρέπει να είναι χρήσιμο αλλά και ευχάριστο, διδακτικό αλλά και διασκεδαστικό.

Οι πρόλογοι των περιηγητικών κειμένων μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνα, είναι ιδιαίτερα εύγλωττοι ως προς αυτό. Ο Louis Deshayes de Courmenin γράφει:

“... i’ay recherché soigneusement, tout ce qui pouuoit te rendre ce Liure, ou plus vtile, ou plus agreable. ... ie te donne encor icy quelque chose de

6. Βλ. Jean Boucher (Père), *ό.π.*, 1η σελ.: “Rends toy donc semblable à l’Abeille, afin de faire de leur odeur & douceur vn doux miel, qui puisse destremper l’amertume de ton coeur, & le reschauffer en l’Amour de ton Dieu”.

particulier & de nouveau ... dont la cognoissance ne doit point estre negligée”⁷.

Ο Sieur de Stochove κινείται στο ίδιο πνεύμα και χαρακτηρίζει το περιεχόμενο της αφήγησής του ως αξιοσημείωτο και αξιοπερίεργο με στόχο τη διασκέδαση του αναγνώστη:

“ce que i’ay veu de plus considerable & de plus curieux ... ne m’arrestant qu’a ce que i’ay creu deuoir apporter plus de diuertissement à ceux qui se donneront la peine d’y jeter les yeux”⁸.

Ο Jean Thévenot έκρινε ότι οι αναμνήσεις του είναι ιδιαίτερες και αξιοπερίεργες:

“ayant consideré qu’il y auoit beaucoup de particulier et de curieux dans mes memoires”⁹.

Μια απλή ματιά στα επίθετα που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς για να χαρακτηρίσουν το έργο τους αποκαλύπτει ακριβώς το πρότυπο του περιηγητικού κειμένου στις αρχές του 17ου αιώνα: η αναζήτηση της πρωτότυπης πληροφορίας, ο θαυμασμός μπροστά στο περίεργο και το μυστηριώδες, η επιδίωξη της ενημέρωσης αλλά και της διασκέδασης, αποτελούν τα σημαντικότερα προτερήματα της περιηγητικής αφήγησης. Οι περιηγητές συναγωνίζονται σε παρατηρητικότητα, ενώ παράλληλα οι εγγυήσεις αυθεντικότητας δεν λείπουν από κανένα κείμενο. Ο αναγνώστης πρέπει να πειστεί ότι η πληροφορία δεν είναι μόνο πρωτότυπη αλλά και αληθινή ακόμα και αν είναι μοναδική:

“ie me suis esloigné tant que j’ay peu de ceux qui ont escrit deuant moy sur ce sujet, sans m’esloigner pourtant de la verité”¹⁰ και

“ie me suis fortement attaché à dire la verité; ce qui n’est pas de moy, ie l’ay

7. [Louis Deshayes de Courmenin], *Voyage de Levant*, Paris 1624, “Advertissement”, 1η-2η σελ.

8. Vincent de Stochove, *Voyage dv Sieur de Stochove*, Bruxelles 1643, “Au lecteur”, 1η-2η σελ.

9. Jean Thévenot, *Relation d’vn voyage fait av Levant*, Paris 1665, “Préface”, 1η σελ.

10. [Louis Deshayes de Courmenin], *ό.π.*, 1η σελ.

marqué, afin qu'on ne m'en impute rien; ce qui est de moy, ie le soustien-
dray veritable, à moins que ie ne me sois trompé moy-mesme”¹¹.

Είναι όμως ο αναγνώστης πάντα δεκτικός στο καινούργιο; Η πρωτότυπη πληροφόρηση γίνεται πάντα πιστευτή; Φαίνεται ότι η κυρίαρχη νοοτροπία του αναγνωστικού κοινού στη Γαλλία του 17ου αιώνα δείχνει μία καχυποψία για τους νεωτερισμούς, για ό,τι δηλαδή θα ήταν ικανό να κλονίσει μία συγκεκριμένη αντίληψη της πραγματικότητας. Εξαιρώντας το “φανταστικό ταξίδι” που για τον μέσο αναγνώστη κινείται ακόμη στο πλαίσιο μιας ακίνδυνης μυθοπλασίας, θα πρέπει να περιμένουμε τον 18ο αιώνα, και την προετοιμασία της γαλλικής επανάστασης από τους φιλοσόφους του διαφωτισμού για μια ριζοσπαστική χρήση του διαφορετικού στοιχείου που εμπεριέχεται σε κάθε περιηγητική αφήγηση.

“Je sçay que tout le monde me dira qu’il l’a tousjours ouuert pour recevoir [la verité]: mais les premieres impressions preoccupent si fortement celuy de quelques-vns qu’on est souuent mal receu à leur dire des choses nouvelles, ou qui sont contraires à ce qu’ils pensent sçauoir. Cela arriue principalement en matiere de voyage, tant pour ceux qui les font, que pour ceux qui les lisent, & toutes-fois il n’y en a point où l’on deust estre d’auantage sur la reserue de sa bonne foy”¹².

Ο περιηγητής Du Loir στον πρόλογό του παραδέχεται ότι ο αναγνώστης βρίσκεται στο έλεος του συγγραφέα, γιατί είναι υποχρεωμένος να αποδεχθεί την κάθε πληροφορία ως αληθινή ακόμα και όταν η πληροφορία αυτή δεν είναι δυνατόν να διασταυρωθεί για να πιστοποιηθεί η αυθεντικότητά της:

“Le iugement n’agit souuent en quelques-vns que par le rapport, & par les yeux d’autruy, & il est certain que dans ces emprunts, la verité perd souuent de sa force & de sa clarté par ce qu’on ne voit pas les choses dans leur veritable iour”¹³.

Με τα λόγια αυτά, ο γάλλος περιηγητής του 17ου αιώνα φέρνει στο νου τις σύγχρονες θεωρίες για την εσωτερική λογική του κειμένου, καθώς και το

11. Jean Thévenot, *ό.π.*, 2η σελ.

12. Du Loir, *Les voyages du Sieur Du Loir*, Paris 1659, “Préface”, 2η σελ.

13. Du Loir, *ό.π.*, 2η σελ.

ρόλο του παντογνώστη αφηγητή που δημιουργεί το δικό του λεκτικό και αυτόχρονα κόσμο, ανεξάρτητα από κάθε πιθανή ή απίθανη αντιστοιχία με την εξωτερική πραγματικότητα την οποία υποτίθεται ότι περιγράφει. Ο αναγνώστης καλείται να συμμετάσχει στη δημιουργία με την ανάγνωση, με την αποδοχή του μηνύματος του αφηγητή. Βέβαια, ο περιηγητής Du Loir, όσο και αν διαισθάνεται τη σχετικότητα της αλήθειας και αν συνειδητοποιεί τον υποκειμενικό χαρακτήρα της περιηγητικής αφήγησης, παραμένει στο πνεύμα της εποχής του και επιχειρεί να πείσει το δύσπιστο αναγνώστη ότι η δική του μαρτυρία είναι η πιό ειλικρινής και αληθινή από όλες τις άλλες:

“Je ne demande point d'estre crû plustost qu'vn autre: mais i'ay raison de demander de l'estre au moins autant, puis que ie puis dire sans vanité, qu'on n'a point encore donné au public de Relation plus curieuse, & ou la verité soit plus sincere & plus entiere”¹⁴.

Η γνωστική λειτουργία όμως εμφανίζεται να έχει σωρευτικό χαρακτήρα. Η σαφής επιλεκτική διάθεση του συγγραφέα - περιηγητή επικεντρώνεται σε ό,τι καινούργιο, περίεργο, πρωτότυπο θα μπορούσε να συμπληρώσει αθροιστικά την ήδη υπάρχουσα γνώση. Η αναφορά σε άλλους περιηγητές έχει άλλωστε αυτό το σκοπό: να πείσει τον αναγνώστη ότι η κάθε νέα πληροφορία θα συμπληρώσει το ψηφιδωτό μιας αναλλοίωτης και ανεξέλικτης εικόνας. Όσο περισσότερες ψηφίδες προστεθούν τόσο πληρέστερη θα είναι η αντίληψη του κοινού για τον άγνωστο κόσμο που τον περιβάλλει. Η κυρίαρχη προβληματική των προλόγων επιχειρεί, με δύο λόγια, να προβάλει το περιεχόμενο του περιηγητικού κειμένου με γνώμονα το καινούργιο στη γνώση και να πείσει παράλληλα τον αναγνώστη για την αξιοπιστία του συγγραφέα - περιηγητή. Από την άλλη πλευρά ο αναγνώστης καλείται να αποδεχθεί αυτήν τη συνθήκη αληθοφάνειας και αξιοπιστίας για να προχωρήσει με εμπιστοσύνη στην ανάγνωση του έργου.

Από τα μέσα του αιώνα και μετά παρατηρούμε μιά διαφοροποίηση στην παρουσίαση και αξιολόγηση του περιεχομένου. Ο συγγραφέας - περιηγητής στο προλογικό σημείωμα, αρχίζει σταδιακά να προβάλλει την ιδιαίτερη θεματολογία του, η οποία αρχίζει να συστηματοποιείται. Σκοπός δεν είναι πια η παράθεση αξιοπερίεργων πληροφοριών, αλλά η ομαδοποίηση και συστηματο-

14. Du Loir, *ό.π.*, 2η σελ.

ποίηση των θεματολογικών προσεγγίσεων.

Ο Sieur Pouillet δίνει ένα πρώτο δείγμα της νέας τοποθέτησης προσπαθώντας, όπως λέει, να ικανοποιήσει όλα τα είδη των αναγνωστών. Η παράθεση επιθέτων, προσδιοριστικών του περιεχομένου, δίνει τη θέση της στην αναφορά των ίδιων των θεματολογικών προσεγγίσεων που αγγίζουν πολλούς και ποικίλους τομείς της σύγχρονης ζωής: η πολιτική, η θρησκεία, η διοικητική οργάνωση, η ενδυμασία είναι τα θέματα που προβάλλονται ως σημαντικά τόσο για τον περιηγητή, όσο και για τον αναγνώστη:

“Neanmoins ie tâcheray de les satisfaire tous, en faisant dans ce liure vn recit de mes auantures, & des moeurs de ceux que i’ay veu, des instructions nécessaires à vn voyageur, des remarques touchant la foiblesse de ces Nations, de leur politique dans leur gouvernement d’aujourd’huy, leur religion, leurs bâtimens, leurs habits, leur maniere de traiter entr’eux & avec les Etrangers, & vn Itineraire qui declare seulement le nom des lieux ausquels i’ay passé; sans m’arrester à ne faire la description que des plus considerables”¹⁵.

Το βλέμμα του περιηγητή γίνεται περισσότερο διεισδυτικό και ερμηνευτικό. Το ξένο περιβάλλον το οποίο καλείται να περιγράψει παύει να είναι μία παρατάξη εικόνων, αλλά προσφέρεται και για προσεγγίσεις ειδικότερου χαρακτήρα.

Σταθμός του νέου ύφους αποτελεί ασφαλώς ο πρόλογος του Jacob Spon στην έκδοση της περιγραφής των Αθηνών από τον Père Babin. Περισσότερο επιστημονικός, ο πρόλογος αυτός εξηγεί τεκμηριωμένα γιατί η διήγηση του Babin αποτελεί κάτι το καινούργιο για τα μέχρι τότε δεδομένα, όχι μόνο ως προς τον πλούτο των νέων πληροφοριών που προσφέρει, αλλά κυρίως ως προς τη νέα οπτική του περιηγητή: η συρρίκνωση της αρχαίας πόλης δεν είναι απαραίτητα δείγμα παρακμής αλλά η αξιοθαύμαστη συνέχεια ενός ένδοξου παρελθόντος:

“C’est une preuve bien évidente de l’inconstance des choses de ce monde, de voir de grands états reduits à de simples bourgs, & des hameaux qui deviennent des Villes puissantes: mais c’est aussi une marque de la providence Sou-

15. Pouillet, *Nouvelles relations du Levant*, Paris 1668, “Préface”, 2η-3η σελ.

veraine, qui nous protege & nous conserve, de voir une ville si ancienne qui subsiste encore apres tant de revolutions facheuses, qui ne menaçoient pas moins que de la détruire”¹⁶.

Σ’ αυτό το πνεύμα κινείται φυσικά και το κείμενο που έγραψε ο Spon μερικά χρόνια αργότερα για να προλογίσει τη δική του περιηγητική αφήγηση. Ο περιηγητής δεν υπογραμμίζει τη σημασία του έργου του με κριτήριο την πρωτοτυπία και τη μοναδικότητα των πληροφοριών, αλλά προβάλλει για πρώτη φορά το στοιχείο της προσωπικής του προτίμησης όπως επίσης και το επιστημονικό ενδιαφέρον των παρατηρήσεών του. Ο Spon παραδέχεται ότι ένας ταξιδιώτης θα έπρεπε λογικά να είναι ικανός να απαντήσει σε όλα τα πιθανά ερωτήματα σχετικά με το ταξίδι του και τους τόπους που επισκέφθηκε. Επισημαίνει όμως ότι αυτός ο τύπος ταξιδιώτη ανήκει μάλλον στη σφαίρα του επιθυμητού παρά του εφικτού. Η αναφορά σε άλλους περιηγητές δεν έχει στόχο να μειώσει την προσφορά τους, ούτε να χρησιμεύσει ως ποσοτικό μέτρο σύγκρισης με τη δική του αφήγηση. Αντίθετα κατακρίνει την τάση των ταξιδιωτών να ασχολούνται με όλα τα θέματα προσπαθώντας να αποδείξει την ανάγκη της εξειδίκευσης. Ο Spon εξηγεί γιατί το ενδιαφέρον του είναι επικεντρωμένο στις επιγραφές και τα αρχαιολογικά ευρήματα, υπογραμμίζοντας ακριβώς τόσο την προσωπική του κλίση αλλά και την φυσική ανεπάρκεια ενός μόνου ατόμου να ανταποκριθεί σε όλα τα ζητήματα¹⁷.

Ο André Georges Guillet, επιμελητής και πιθανότατα πραγματικός και μοναδικός συγγραφέας των δύο έργων που εμφανίζονται ως κείμενα του αδελφού του La Guilletière¹⁸, στους δύο προλόγους τους οποίους και υπογράφει αντιμετωπίζει την περιηγητική αφήγηση ως πηγή γνώσεων κυρίως για το λόγο αναγνώστη και ειδικότερα για τον αρχαιολόγο. Αν η αυτοψία είναι απαραίτητη για κάθε μελετητή της αρχαιότητας, το περιηγητικό κείμενο που την περιγράφει αποβαίνει απαραίτητο εργαλείο μελέτης για το λόγο που δεν εγκαταλείπει την καρέκλα του γραφείου του¹⁹. Το πνεύμα του επιστημονι-

16. [Jacques Paul Babin (Père)], *Relation de l’état présent de la ville d’Athènes*, Lyon 1674, “Préface Au Lecteur curieux” par Jacob Spon, 3η σελ.

17. Jacob Spon, *Voyage d’Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant*, Lyon 1678, “Préface”, 1η-2η σελ.

18. Βλ. Βιβλιογραφία.

19. [André Georges Guillet], *Athènes ancienne et nouvelle*, Paris 1675, “Préface”, 1η-2η σελ.

σμού, που αναγγέλλει το χαρακτήρα που θα αποκτήσει το περιηγητικό κείμενο κατά τον επόμενο αιώνα διαφαίνεται και στον πρόλογο του δεύτερου βιβλίου που εξέδωσε ο Guillet, μόλις ένα χρόνο αργότερα. Αξίζει να σημειωθεί εδώ η διάκριση που κάνει ο συγγραφέας μεταξύ του περιπλανώμενου ταξιδιώτη και εκείνου που τον διακρίνει ο λογικός τρόπος σκέψης και ο συστηματικός τρόπος δράσης. Είναι προφανές ότι η περιηγητική αφήγηση του δεύτερου είναι η μόνη ικανή να προχωρήσει πέρα από την επιφάνεια μιας απλής περιγραφής στην αναζήτηση του ιστορικού γίνεσθαι²⁰.

Διαπιστώνουμε ότι από τα μέσα του 17ου αιώνα και μετά, η αλλαγή που συντελείται στο περιηγητικό κείμενο και αντανακλάται όπως είναι φυσικό και στα προλογικά σημειώματα των συγγραφέων αφορά όχι μόνο τη φύση του αλλά και τη χρήση του: οι παρατηρήσεις του περιπλανώμενου περιηγητή δεν επαρκούν πια για να ικανοποιήσουν το κοινό των αναγνωστών που ζητά πολύ περισσότερα από την παρατακτική περιγραφή χώρων ή από τις περιέργες, σπάνιες και διασκεδαστικές λεπτομέρειες της ζωής των ξένων λαών. Το ταξίδι αρχίζει να έχει και επιστημονικό χαρακτήρα, ο τύπος του περιηγητή ανταποκρίνεται περισσότερο στο ιδεώδες του λογίου που τον διακρίνει ο λογικός και συστηματικός τρόπος σκέψης.

Τα ταξίδια έχουν ήδη αρχίσει να πληθαίνουν μετά την πτώση του Χάνδκα και την εξάπλωση της οθωμανικής κυριαρχίας, και οι εκδόσεις τους πολλαπλασιάζονται. Ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας τους γίνεται ολοένα και περισσότερο αισθητός. Ακόμη και ο έμπορος διαμαντιών, ο Jean-Baptiste Tavernier υπογραμμίζει την εκπαιδευτική αυτή διάσταση:

“Si la premiere education est comme une seconde naissance, je puis dire que je suis venu au monde avec le desir de voyager”²¹.

Γίνεται προφανές ότι και το περιηγητικό κείμενο, η δημοσιευμένη περιγραφή του ταξιδιού, θα έχει και αυτή εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Δεν υπάρχει ταξιδιωτικό βιβλίο που να μην διδάσκει γράφει ο Jean Thévenot²².

Ακόμα και στην περίπτωση εκείνη που οι ταξιδιώτες δεν έχουν τα αρχαιο-

20. [André Georges Guillet], *Lacédémone ancienne et nouvelle*, Paris 1676, “Préface”, 1η-2η σελ.

21. Jean-Baptiste Tavernier, *Les six voyages*, Paris 1678, “Dessein de l’auteur où il fait une brève relation de ses premiers voyages dans les plus belles parties de l’Europe, jusques à Constantinople”, 1η σελ.

22. Jean Thévenot, *Relation d’un voyage fait au Levant*, Paris 1665, “Préface”, 1η σελ.

λογικά και ιστορικά ενδιαφέροντα ενός Babin, ενός Spon ή ενός Guillet, προσπαθούν να τονίσουν την ιδιαιτερότητα της αφήγησής τους προβάλλοντας ένα συγκεκριμένο θέμα μέσα από το σύνολο της περιήγησής τους. Ο Chevalier Chardin, ο οποίος στον πρόλόγό του απαριθμεί σχολαστικά το περιεχόμενο του κάθε τόμου χωριστά ακολουθώντας έτσι το παλαιότερο πρότυπο των περιηγητικών κειμένων, πληροφορεί τον αναγνώστη ότι γνωρίζει άπταιστα την Περσική γλώσσα, πράγμα που του επέτρεψε να πλησιάσει περισσότερο και να γνωρίσει εις βάθος τους τόπους που επισκέφθηκε προσφέροντας έτσι για πρώτη φορά άγνωστες και αυθεντικές πληροφορίες. Ο πρώην στρατιωτικός και αργότερα μοναχός Jean Corppin χρησιμοποίησε τις σημειώσεις του για πληροφόρηση των ανωτέρων του και τελικά δημοσιεύει τα ημερολόγιά του για να γνωρίσουν και οι αναγνώστες του την πραγματική δύναμη των Τούρκων.

Η ανάγκη αυτή του συγγραφέα να διαφοροποιήσει ποιοτικά και ειδολογικά το περιεχόμενο του έργου του από εκείνο των προηγούμενων περιηγητών με την προβολή μιας καινούργιας οπτικής, ή μιας νέας θεματολογικής προσέγγισης, συνδέεται άμεσα με το φόβο της επανάληψης που είναι διάχυτος σε όλους τους προλόγους των περιηγητικών κειμένων της εποχής αυτής. Ο συγγραφέας - περιηγητής δεν διατάζει να σταθεί αντιμέτωπος με τον κίνδυνο της επανάληψης, να θέσει το πρόβλημα ρητά ενώπιον του αναγνώστη αλλά και να το ξεπεράσει με την προβολή της δικής του νέας προσέγγισης. Ο περιηγητής Jean Du Mont προειδοποιεί τον αναγνώστη για την σταθερή αυτή τακτική που ακολουθούν οι συγγραφείς στους προλόγους τους, όπου πάντα βρίσκουν τρόπο να δικαιολογηθούν και να υπογραμμίσουν την προσωπική τους συμβολή. Παραπέμπει μάλιστα τον αναγνώστη στους προλόγους άλλων συγγραφέων με σκοπό να καταρρίψει την επιχειρηματολογία τους, αποκαλύπτοντας τη μόνιμη επανάληψή της. Τελικά όμως, ούτε ο ίδιος καταφέρνει να ξεφύγει από το σύννηθες αυτό πρότυπο αφού απλά βεβαιώνει ότι και εκείνος έχει πράγματι κάτι καινούργιο να πει²³.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί η περίπτωση του περιηγητή Guillaume Joseph Grelot ο οποίος, όπως ακριβώς και οι άλλοι περιηγητές που προηγήθηκαν, διακατέχεται από τον ίδιο φόβο της επανάληψης. Το πρόβλημα τίθεται στις πρώτες μόλις γραμμές του προλογικού του σημειώματος, για να προλάβει ο συγγραφέας την αντίδραση του αναγνώστη:

23. [Jean Du Mont], *Nouveau voyage du Levant*, La Haye 1694, "Préface", 2η-3η σελ.

“On a publié tant de sortes de Relations du Levant, & les Curieux sont si bien informez de tout ce qui s’y fait, que c’est s’exposer à la censure de vouloir mettre au jour quelque chose qui n’ait pas esté déjà décrit plusieurs fois”²⁴.

Ο τρόπος όμως που επιλέγει ο περιηγητής να διαφοροποιηθεί από τους προηγούμενους αφορά στο ρόλο της εικόνας μέσα στο περιηγητικό κείμενο. Στον πρόλογο του έργου του ο Grelot υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της εικονογράφησης και ισχυρίζεται ότι η οπτική αναπαράσταση χώρων και μνημείων αρκεί για να συμπληρώσει τις ήδη δημοσιευμένες και γνωστές περιγραφές των χώρων αυτών²⁵. Ο Grelot δεν αρκείται στο να υποδείξει ποιό είναι το καινούργιο στοιχείο που προσφέρει το έργο του στο αναγνωστικό κοινό, αλλά προχωρά και στην ανάπτυξη μιας ολόκληρης προβληματικής γύρω από τη δύναμη της εικόνας προσπαθώντας να αποδείξει τη συντριπτική της υπεροχή έναντι του λόγου. Περιορίζοντας το αντικείμενο του περιηγητικού κειμένου στην περιγραφή χώρων, ο συγγραφέας ισχυρίζεται ότι ο λόγος χωρίς την εικόνα είναι ελλιπής και η όποια περιγραφική ικανότητα του συγγραφέα αδυνατεί να συναγωνιστεί τη δύναμη που έχει ένα καλό σχέδιο:

“... il est certain qu’un gros volume tout entier d’écriture ne donne jamais d’idée si parfaite d’un lieu que le fera un plan ou un dessein tracé sur une feuille de papier, & que quelque Relation que l’on en face, elle sera toujours tres obscure si l’on n’y joint quelque crayon de la chose que l’on explique”²⁶.

Η προβληματική της εικόνας δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά στους προλόγους των περιηγητικών κειμένων. Είναι φυσικό άλλωστε γι’ αυτό το είδος που από τη φύση του είναι συνδεδεμένο με την περιγραφή της εξωτερικής πραγματικότητας και διακηρύσσει την πιστότητα και την αυθεντικότητά της, να παρομοιάζεται και να συγκρίνεται με τη ζωγραφική αποτύπωση αυτής της πραγματικότητας. Η σύγκριση λόγου και εικόνας αποτελεί σύνθηρες τμήμα της θεματικής των προλόγων από τα πρώτα κιόλας χρόνια της περιόδου που εξετάζουμε. Ο επιμελητής των χειρόγραφων σημειώσεων του *Pacifique de*

24. [Guillaume Joseph Grelot], *Relation nouvelle d’un voyage de Constantinople*, Paris 1680, “Avis au lecteur”, 1η σελ.

25. [Guillaume Joseph Grelot], ό.π., 2η σελ.

26. [Guillaume Joseph Grelot], ό.π., 2η-3η σελ.

Provins, στο προλογικό σημείωμα που συνέταξε για την έκδοσή τους, παρομοιάζει τη δύναμη του λόγου με εκείνη της εικόνας αναφερόμενος κυρίως στην αναμνηστική της λειτουργία: τόσο το γραπτό κείμενο, όσο και η εικαστική αναπαράσταση βοηθούν τη λειτουργία της μνήμης και διασώζουν τις πράξεις του παρελθόντος. Ο Jean Doubdan βασίζεται και αυτός στις ιδιότητες της εικόνας για να παρουσιάσει το περιεχόμενο του έργου του σαν να επρόκειτο για ένα πολυδιάστατο και ρεαλιστικό ζωγραφικό πίνακα: ο αναγνώστης που ανοίγει το βιβλίο δεν θα διαβάσει, αλλά περιέργως θα αντικρύσει το ίδιο το τοπίο, σαν να βρισκόταν μπροστά του αποτυπωμένο σε ένα ζωγραφικό πίνακα²⁷.

Η σύγκριση του κειμένου με τη ζωγραφική αναπαράσταση λειτουργεί στους προλόγους ως στοιχείο στήριξης της λεκτικής περιγραφής, προσδίδοντας τις ιδιότητες της αμεσότητας και του ρεαλισμού, της πιστότητας και της αυθεντικότητας. Πρόκειται για την ίδια την ιδεολογία του περιηγητικού κειμένου κατά τον 17ο αιώνα που αποβλέπει κυρίως σε μία λεπτομερή και πιστή περιγραφή του περιβάλλοντος χώρου και έχει στόχο τη διάδοση της αποκτηθείσας γνώσης, τη μεταφορά στον αναγνώστη πιστών εικόνων, πρωτότυπων και μακρινών. Η προβληματική της εικονογράφησης έτσι όπως αναπτύσσεται στα 1680 από τον Grelot συνδέεται και με την γενικότερη αλλαγή που συντελείται στο περιηγητικό κείμενο από το 1670 και μετά. Οι απαιτήσεις του κοινού μεγαλώνουν και οι πληροφορίες των περιηγητών που διαρκώς επαναλαμβάνονται οφείλουν τουλάχιστον να διαφοροποιούνται ως προς την ποιότητά τους. Η αρχή του επιστημονισμού διαφαίνεται στα λόγια του Grelot που μοχθεί για την ακρίβεια των διαστάσεων και την εγκυρότητα των σχεδίων του.

II. Η γραφή και η δημοσίευση

Η θεματολογία των προλόγων που εξετάζουμε, δεν εξαντλείται στην προβολή του κειμένου που τους ακολουθεί. Πολύ συχνά οι συγγραφείς αναφέρονται στην ίδια τη συγγραφή και τη δημοσίευση των περιηγητικών αφηγήσεών τους αναλύοντας τα κίνητρα που τους ώθησαν σ' αυτήν τους την ενέργεια. Το προσωπικό στοιχείο που θα περίμενε να συναντήσει ο μελετητής σ' αυτού του είδους τις αναφορές λείπει όμως εντελώς, με την έννοια ότι η ανάγνωση των προλόγων αποκαλύπτει μία εντυπωσιακή επανάληψη, από κείμενο σε κείμενο και από συγγραφέα σε συγγραφέα, των ίδιων κινήτρων γραφής και δημοσίευσης.

27. [Jean Doubdan (Père)], *ό.π.*, 2η σελ.

Είναι σύνθετες, σε απομνημονεύματα, και γενικότερα σε κείμενα αυτοβιογραφικού τύπου, ο συγγραφέας να μιλάει για τα περίεργα παιχνίδια που παίζει η μνήμη, για τις δυσκολίες ανασύστασης περασμένων γεγονότων, ή ακόμα και για τις εγγενείς δυσκολίες της συγγραφής. Κάτι τέτοιο θα ήταν όμως εντελώς ασυμβίβαστο με τη λογική που διέπει την περιηγητική αφήγηση, όπου η εγγύηση της πιστότητας και της πληρότητας της πληροφόρησης, καθώς και η άνεση του λόγου, ταυτίζονται με την ίδια την αξία του κειμένου. Γιατί το περιηγητικό κείμενο εμφανίζεται πάντα ως φορέας γνώσης, ως πηγή πληροφοριών και συνεπώς η αξιοπιστία του εξαρτάται από την εξαφάνιση της άλλης του ιδιότητας, δηλαδή της υποκειμενικής προσωπικής μαρτυρίας. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι ακόμα και στις αναφορές που σχετίζονται με την ίδια τη γένεση του κειμένου, ο συγγραφέας υπηρετεί πιστά την ιδεολογία της περιηγητικής αφήγησης, αποφεύγοντας κάθε προσωπική μνεία και παραμένοντας εξ'ολοκλήρου στραμμένος προς τον αναγνώστη: η κάθε αναφορά στα κίνητρα της γραφής και δημοσίευσης των κειμένων αυτών, όπως επίσης και η αναφορά στο ύφος του λόγου, ακολουθούν απαρέγκλιτα ένα συγκεκριμένο τυπικό, το οποίο εξετάζοντάς το στο σύνολό του, έτσι όπως επαναλαμβάνεται από κείμενο σε κείμενο, ανταποκρίνεται τελικά στις προσδοκίες του αναγνωστικού κοινού, σε ένα "savoir-publier" και όχι στις προσωπικές κλίσεις και διαθέσεις του συγγραφέα. Οι εξαιρέσεις φυσικά δεν λείπουν, αλλά οι παρεκτροπές αυτές δεν είναι σε θέση να κλονίσουν ολόκληρο το τυπικό της επιχειρηματολογίας του περιηγητικού κειμένου.

Το τυπικό αυτό συνοψίζεται στα παρακάτω γενικά χαρακτηριστικά:

α' ο περιηγητής αισθάνεται την ανάγκη να μοιραστεί τις εμπειρίες του προσβλέποντας στο γενικό καλό:

"... la curiosité m'a fait remarquer, tout ce que i'ay iugé pouuoir seruir au contentement & mes amys & au bien de l'estat ou ie suis né. Je ne parleray point de la peine qui accompagne de si grands voyages me contentant de la posseder tout seul, mais du plaisir & proffit qui en vient ie desire en faire part à mes amys par ces memoires que i'escris ..."28.

"Pendant que je travaille à mettre en ordre ces memoires que ie crois devoir à la satisfaction du public, ..."29.

28. Henry de Beauvau, *ό.π.*, 1η-2η σελ.

29. Jean-Baptiste Tavernier, *Nouvelle relation de l'intérieur du Serrail*, Paris 1675, "Dessein de l'auteur", σελ.8.

β' με μοναδικό σκοπό τη διάδοση της γνώσης, ο περιηγητής δίνει τις σημειώσεις του σε φίλους για να τις διαβάσουν,

“... pour en permettre la lecture à ceux qui ne peuuent voir les lieux esloignez que par la bouche & plume d'autrui, non pas en intention de le diuulguer au public, ainsi à quelques siens amis particuliers (crainte qu'on ne luy attribuast vne action de vaine gloire) ...”³⁰.

“Je donne ces Lettres au public que i'auois escrites familièrement à quelques-vns de mes amis ...”³¹.

γ' η ευνοϊκή κριτική ή οι πιέσεις των φίλων πείθουν τον περιηγητή να προχωρήσει στη δημοσίευση την οποία δεν θα επιχειρούσε ποτέ με δική του πρωτοβουλία.

“... ayant depuis mon retour entretenu quelquefois mes amis des rencontres qui m'y sont suruenues, & des meurs & formes de viure des peuples de ces pays, ie me suis laissé vaincre à leurs persuasions & aux prieres de quelques personnes de condition, a l'autorité desquelles & au pouuoir absolu quelles auoient sur moy i'ay tant deféré, que ie me suis enfin resolu de mettre au jour ce petit discours, ...”³².

“Et ie vous auoue que cette consideration a esté si puissante, qu'elle a long temps combattu mes pensees, pour me resoudre de le mettre au iour; & ne l'ay fait (pour sver de ces termes ordinaires) que pour obeir à mes amis, qui m' ont fait l'honneur de m'en solliciter”³³.

“J'ay resolu pour satisfaire à la curiosité de plusieurs personnes qui me font l'honneur de m'aimer, de faire graver quelqu'uns des Plans & des Dessesins que j'ay tirez dans le Levant”³⁴.

30. Pacifique de Provins (Père), *Relation du voyage de Perse*, Lille 1632, “Advis au lectevr, sur le voyage du R.P. Pacifique de Provins, en Perse”, σελ. 2-3.

31. Du Loir, *ό.π.*, 1η σελ.

32. *Ο.π.*, 1η-2η σελ.

33. [Jean Doubdan (Père)], *ό.π.*, 1η σελ.

34. [Guillaume Joseph Grelot], *ό.π.*, 1η σελ.

Η δημοσίευση (ή δημοσιοποίηση) μιας προσωπικής περιπέτειας στη Γαλλία του 17ου αιώνα, είναι ενέργεια ανάρμοστη και υπεροπτική αφού υπογραμμίζει το ειδικό και μερικό, τις ατομικές ιδιαιτερότητες και όχι τις παντοτινές αξίες³⁵: η προβολή του ατομικού στοιχείου έρχεται σε αντίθεση με το ιδεώδες του κλασικισμού³⁶. Το περιηγητικό κείμενο της εποχής αυτής είναι εξωστρεφές και αποβλέπει στη διάδοση της γνώσης και όχι στο προσωπικό βίωμα του ταξιδιού. Κατά συνέπεια, ο συγγραφέας οφείλει να αποδείξει ότι η απόφασή του να περιγράψει και να δημοσιεύσει το ταξίδι του, την προσωπική του περιπέτεια, δεν αποτελεί δείγμα υπεροψίας αλλά οφείλεται σε μία κοινωνική επιταγή που αποβλέπει στο καλό του συνόλου.

Η εξέλιξη που επισημάναμε από τα μέσα του αιώνα και μετά στον τρόπο προβολής του περιεχομένου του περιηγητικού κειμένου εμφανίζεται, όπως είναι φυσικό, και στην αναφορά των κινήτρων της δημοσίευσής του. Αυτό ισχύει κυρίως για τους περιηγητές εκείνους που αποβλέπουν σε ένα αναγνωστικό κοινό με επιστημονικά ενδιαφέροντα. Σ'αυτήν την περίπτωση είναι η ίδια η ιδιαιτερότητα του περιεχομένου που αποτελεί το βασικό κίνητρο γραφής και δημοσίευσης. Ο Jacob Spon δημοσιεύει την περιγραφή του Père Babin γιατί διορθώνει τις ανακρίβειες των προηγουμένων περιγραφών της Αθήνας³⁷. Στον πρόλογο του δικού του ταξιδιού, ο Spon επιχειρηματολογεί υπέρ της χρησιμότητας των επιγραφών για τη μελέτη της αρχαιότητας και ομολογεί με κάθε ειλικρίνεια ότι ασχολήθηκε με το ζήτημα αυτό, πρώτα για την προσωπική του ευχαρίστηση αλλά και για να προσφέρει στους μελετητές ένα πολύτιμο υλικό εργασίας³⁸.

Οι συγγραφείς - περιηγητές που επαναλαμβάνουν σταθερά από κείμενο σε κείμενο τα ίδια κίνητρα δημοσίευσης έχουν φυσικά πλήρη επίγνωση της επα-

35. "La valeur de l'individu comme tel, dans sa singularité concrète, n'est pas reconnue. Plus que la personne donnée importe le type idéal. L'Occident n'a pas connu d'autre point de vue pendant la plus longue partie de son histoire", Georges Gusdorf, *La Découverte de soi*, PUF, Paris 1948, σελ.8.

36. "La culture renaissante avait libéré l'individu et fait de lui l'épicentre, le lieu de référence commun de toute vérité. Mais l'âge classique fait suivre cette grande libération de la personne d'un grand renfermement manifesté à la fois par le triomphe de la centralisation monarchique dans les Etats modernes et par les synthèses ontologiques de la philosophie", Georges Gusdorf, "De l'autobiographie initiatique à l'autobiographie genre littéraire", *Revue d'Histoire Littéraire de la France*, 6 (nov.-déc., 1975), σελ.980.

37. [Jacques Paul Babin (Père)], *ό.π.*, 1η και 3η σελ.

38. Jacob Spon, *ό.π.*, 8η σελ.

νάληψης αυτής:

“I’attribue comme les autres, l’impression de mon liure à l’empressement de mes amis, & principalement à la consideration d’vne personne à qui ie fais gloire d’obeïr, & qui m’a demandé quelques instructions sur certains lieux de mon Voyage”³⁹.

Αυτό συμβαίνει γιατί, πέρα από μια επιβεβλημένη μετριοφροσύνη που μεταθέτει σε άλλους την απόφαση της δημοσίευσης και κατά συνέπεια της προσωπικής προβολής του συγγραφέα, υπάρχουν και λόγοι καθαρά πρακτικοί που επιβάλλουν τη μνεία των φίλων και των ισχυρών προσώπων: συχνά πρόκειται για περιπτώσεις χρηματοδότησης της έκδοσης, αφού είναι γνωστό ότι οι συγγραφείς την εποχή αυτή δεν χαιρούν ιδιαίτερης οικονομικής ευχέρειας⁴⁰.

Εντυπωσιακή εξαίρεση αποτελεί το προλογικό σημείωμα του περιηγητή Du Mont, ο οποίος απευθύνεται προσωπικά στον αναγνώστη, αρνείται με ειρωνικό τρόπο να επαναλάβει τα ίδια επιχειρήματα και δηλώνει, ίσως λίγο προκλητικά, ότι αφιερώθηκε στο γράψιμο για να περάσει ευχάριστα ένα βαρετό χειμώνα:

“...mais que vous dirai-je cher Lecteur? vous repeterai-je après mille autres, que n’étant ni de profession ni d’humeur à m’eriger en Auteur, je n’avois composé ce livre que pour mon usage particulier, & que si je le donne aujourd’hui au public, ce n’est qu’aux pressantes sollicitations de mes amis, à qui je l’avois montré, & qui ne m’ont point donné de repos qu’enfin je ne l’aye mis sous la presse. Non cher Lecteur, la chose n’est pas ainsi, je vous le donne de mon propre & libre mouvement, c’est un amusement d’un quartier d’hiver assés ennuyeux, pendant lequel je me suis diverti à relire les memoires que j’avois faits dans mes Voyages, & à les mettre dans un ordre distinct”⁴¹.

39. Jean Thévenot, *ό.π.* 1η σελ.

40. “...à quelques exceptions près, la plupart des auteurs de ce temps, s’ils prennent l’habitude d’exiger un payement de leur libraire, ne peuvent point en obtenir ce qu’il leur faudrait pour subsister décemment”, Henri-Jean Martin, *Livre, pouvoirs et société à Paris au XVIIe siècle (1598-1701)*, Genève, Librairie Droz, 1969, σελ. 429. Βλ. επίσης και τα κεφάλαια: “Gens de lettres et clientèles” και “Les historiographes du Roi et l’organisation de la propagande royale”, σελ. 430-436.

41. [Jean Du Mont], *ό.π.*, 1η-2η σελ.

Μέσα στα πλαίσια της θεματολογικής αυτής ενότητας που εξετάζει την διαδικασία γραφής και δημοσίευσης του περιηγητικού κειμένου εντάσσονται και οι αναφορές που κάνουν οι συγγραφείς στη γλώσσα που χρησιμοποιούν. Πρόκειται για παρατηρήσεις υφολογικές οι οποίες συγκλίνουν ως προς το περιεχόμενό τους και μας οδηγούν σε μία κοινή διαπίστωση που αξίζει ιδιαίτερο σχολιασμό: οι συγγραφείς, σχεδόν στο σύνολό τους, όχι μόνο θεωρούν απαραίτητη την αναφορά στη γλωσσική επεξεργασία αλλά συγχρόνως προσδιορίζουν και την ιδεατή μορφή του περιηγητικού κειμένου ταυτίζοντας την απλότητα και την καθαρότητα της έκφρασης με την αληθοφάνεια και την ειλικρίνεια του περιεχομένου. Αντίστοιχα, οι δηλώσεις αυτές συνδυάζονται και με τη συνειδητή απόρριψη κάθε επεξεργασίας του λόγου η οποία εκλαμβάνεται ως αλλοίωση της πραγματικότητας.

Στο σημείο αυτό θα έπρεπε να υπενθυμίσουμε ότι οι περιηγητές την εποχή αυτή είναι ευκαιριακοί συγγραφείς και γι' αυτό το λόγο διακατέχονται συχνά από το φόβο της απόρριψης ή της έντονης κριτικής που θα ήταν δυνατόν να προέλθει από ένα αναγνωστικό κοινό με μεγαλύτερες απαιτήσεις, τουλάχιστον ως προς το αισθητικό αποτέλεσμα του έργου τους. Αυτό εξηγεί ίσως ως ένα βαθμό την εμμονή τους σε δηλώσεις τέτοιου τύπου, οι οποίες συχνά έχουν και το χαρακτήρα προειδοποίησης προς τον αναγνώστη:

“Aussi est-ce cette verité qui me fait esperer que ceux qui la recherchent, ne s’arresteront pas tant aux paroles mal tissuës de ce Liure, qu’à la matiere qu’il contient”⁴².

“... d’excuser ma façon d’écrire, qui affecte quelque-fois certains mots, & vne certaine maniere de l’age, écartée de sa pureté & de la critique, parce qu’il explique mieux ma pensée, & que ie cherche plutost à traiter les choses selon la rencontre des sujets, qu’à demeurer contraint dans les regles, qu’on n’exige pas si seuerément d’un voyageur”⁴³.

Από την άλλη πάλι, ο επεξεργασμένος η καλύτερα ο έντεχνος λόγος συνδυάζεται στη συνείδηση των συγγραφέων με κείμενα που ανήκουν στο χώρο της φαντασίας και της μυθολογίας, με κείμενα δηλαδή που δεν αποσκοπούν στην πιστή απεικόνιση της εξωτερικής πραγματικότητας. Είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια του περιηγητή Henry de Beauvau να χρησιμοποιήσει εκ-

42. [Jean Doubdan (Père)], *ό.π.*, 7η σελ.

43. Pouillet, *ό.π.*, 9η σελ.

φράσεις τέτοιες που να μην υπερκεράσουν, όπως λέει, το ίδιο το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται⁴⁴. Ο Louis Deshayes de Courmenin δηλώνει ότι το μοναδικό στολίδι της γλώσσας σε ένα περιηγητικό κείμενο είναι η ίδια η αλήθεια⁴⁵. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και ο Vincent de Stochove ο οποίος θεωρεί ότι τα στολίδια της γλώσσας αρμολούν μόνο σε όσους γοητεύονται από την υπερφίαλη πραγματικότητα⁴⁶.

Είναι προφανές ότι ο επεξεργασμένος λόγος, η υπαινικτική έκφραση, δεν έχουν θέση μέσα στο περιηγητικό κείμενο της εποχής αυτής. Ο λόγος που απομακρύνεται από αυτό που ο Roland Barthes ονόμασε “le degré zéro de l’écriture”, ταυτίζεται από τους περιηγητές - συγγραφείς με την αλλοίωση της πραγματικότητας, δηλαδή με το ψεύδος και τη μυθοπλασία:

“Pour ce qui est de toute la relation de ce Voyage, je ne crains pas qu’on m’accuse d’être menteur, comme la plupart de ceux qui viennent de loin, n’ayant pas dit des choses fort difficiles à croire, et la maniere simple sans politesse dont je les debite, ne les fera jamais passer pour des Romans, ...”⁴⁷.

Η γλώσσα του περιηγητικού κειμένου οφείλει να αφήσει ανεπηρέαστη τη μεταφορά της γνώσης. Τόσο περισσότερο αυθεντικό είναι το μήνυμα και πιστότερη η περιγραφή, όσο λιτότερη είναι η γραφή. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι το περιηγητικό κείμενο του 17ου αιώνα είναι ένα κείμενο γνώσης και όχι εμπειρίας, ένα κείμενο που τοποθετείται στις παρυφές της γεωγραφίας και της ιστορίας και όχι των απομνημονευμάτων ή της αυτοβιογραφίας. Είναι ένα κείμενο που προσδοκά να είναι αναφορικό και όχι λογοτεχνικό, που υπογραμμίζει δηλαδή τη γνωστική και όχι την ποιητική λειτουργία του λόγου⁴⁸. Η εξαφάνιση του υποκειμένου γίνεται προς όφελος της αντικειμενικότητας της πληροφορίας ενώ η απόλυτη διαφάνεια του λόγου αποτελεί εγγύηση αληθοφάνειας και αυθεντικότητας. Ή όπως λέει λακωνικά ο περιηγητής Thévenot:

44. Henry de Beauvau, *ό.π.*, 2η σελ.

45. [Louis Deshayes de Courmenin], *ό.π.*, 3η σελ.

46. Vincent de Stochove, *ό.π.*, 2η σελ.

47. Jacob Spon, *ό.π.*, 6η σελ.

48. Βλ. Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Ed. De Minuit, Paris 1963, σ. 214-219.

‘j’ay creu que la naïfueté du langage en feroit mieux concevoir la verité’⁴⁹.

III. Ο αναγνώστης

Ίσως είναι πλεονασμός η ιδιαίτερη αναφορά στον αναγνώστη ως ξεχωριστή θεματολογική ενότητα του προλόγου, αφού ολόκληρος ο πρόλογος, τόσο ως προς το περιεχόμενό του, αλλά και ως προς τη μορφή του καθορίζεται αποκλειστικά από την παρουσία του άγνωστου αποδέκτη της αφήγησης. Ολόκληρη η προβληματική του περιηγητικού κειμένου έτσι όπως την αναπτύσσει ο συγγραφέας, η οργάνωση των επιχειρημάτων, ο τρόπος με τον οποίο προβάλλει το έργο του αλλά ακόμη και η γλώσσα που χρησιμοποιεί, οι ρητορικές εκφράσεις και κυρίως η άμεση προσφώνηση του αναγνώστη με τη χρήση του δεύτερου προσώπου διαγράφουν την παρουσία του και του προσδίδουν κυρίαρχη θέση μέσα στο προλογικό σημείωμα.

Πέρα όμως από αυτήν την έμμεση αλλά καθοριστική παρουσία του αναγνώστη, υπάρχουν και κάποιες άμεσες αναφορές των συγγραφέων, το περιεχόμενο των οποίων επικεντρώνεται σε δύο βασικούς άξονες: α’ στον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας αντιμετωπίζει την κριτική και β’ στον τρόπο με τον οποίο διαγράφεται η μορφή του αναγνώστη.

α’ Διάχυτος είναι ο φόβος της κριτικής σχεδόν σε όλα τα κείμενα της περιόδου που εξετάζουμε. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι το κάθε προλογικό σημείωμα αποτελεί ένα αυστηρά δομημένο πλέγμα επιχειρημάτων που στόχο έχει αφενός να πείσει τον αναγνώστη για την αξία του έργου, αφετέρου όμως να προλάβει και κάθε αντίδραση από μέρους του, πολλές φορές οι συγγραφείς αναφέρονται άμεσα στο θέμα της κακοπροαίρετης κριτικής, με πικρία, ειρωνεία ή ακόμα και με διάθεση καθαρά επιθετική.

Ο Stochone, για παράδειγμα, αν και διαπιστώνει μια καχυποψία του κοινού απέναντι στο περιηγητικό κείμενο αποφασίζει όμως να εκτεθεί στην κριτική όσων αρέσκονται περισσότερο να κρίνουν, παρά να καταπιάνονται οι ίδιοι με κάτι καλύτερο:

“... i’auois assez de cognoissance du peu d’estime qu’on fait de ceux, qui s’amusent à faire des relations de leurs voyages, ... ie me suis enfin resolu de mettre au jour ce petit discours, & de l’exposer à la censure de ceux qui sont

49. Jean Thévenot, *ό.π.*, 1η-2η σελ.

plus propres a controller vn escrit qu'a le faire mieux"⁵⁰.

Ο πρόλογος του Stochove κλείνει με τρόπο επιθετικό, θα έλεγε κανείς, αφού ο συγγραφέας δηλώνει απερίφραστα ότι του είναι αδιάφορο αν ο αναγνώστης περιφρονήσει το έργο του, εφόσον ο ίδιος θα έχει εκπληρώσει το χρέος του⁵¹. Σε αντίθεση με τον Stochove, ο Père Jean Doubdan επιλέγει το δρόμο της μετριοπάθειας και επιδιώκει να προσεταιριστεί τον αναγνώστη προβάλλοντας τον κοινωνοφελή χαρακτήρα του έργου του και κάνοντας έκκληση για επιείκεια⁵². Στα τέλη του αιώνα, ο Du Mont υιοθετεί μια απόλυτα προκλητική στάση μεταβάλλοντας την άμυνα σε επίθεση:

“Je leur dirai donc tout franc que si mon livre n'est pas de leur goût, ils peuvent se dispenser de le lire, c'est de quoi je ne m'inquieterai gueres"⁵³.

Διαβάζοντας τους προλόγους των περιηγητικών κειμένων, διαγράφονται αρκετά γλαφυρά οι κίνδυνοι που κρύβονται πίσω από την εκδοτική προσπάθεια των συγγραφέων τους. Ο André Georges Guillet έχει απόλυτη συνείδηση της αυτοτέλειας που χαρακτηρίζει μια δημοσίευση και αρκείται στο να περιγράψει τη μοίρα του κάθε δημοσιευμένου βιβλίου: ο αποχωρισμός από το συγγραφέα είναι οριστικός, το κείμενο προσφέρεται ανυπεράσπιστο στη διάθεση του αναγνώστη και καμιά απειλή δεν μπορεί να αλλάξει την πραγματικότητα αυτή⁵⁴.

Η επιφυλακτική στάση των περιηγητών - συγγραφέων απέναντι στην κριτική οφείλεται ως ένα βαθμό στην έντονη διάθεσή τους να προλάβουν κάθε αντίδραση μέσα σε ένα σύντομο προλογικό σημείωμα που αποτελεί το ύστατο μέσο υπεράσπισης του έργου τους. Ίσως όμως να οφείλεται και στην προσωπική τους ανασφάλεια, αφού δεν είναι παρά ευκαιριακοί συγγραφείς, αλλά και στον αμφίβολο χαρακτήρα του ίδιου του περιηγητικού κειμένου: το είδος αυτό που κινείται ανάμεσα στην ιστορία, τη γεωγραφία, και το απομνημόνευμα, χωρίς να μπορεί να ενταχθεί με ευκολία σε καμία από αυτές τις κατηγορίες, πιθανότατα αντιμετωπίζεται από την αυστηρή λόγια κριτική του κλασικισμού στη Γαλλία με καχυποψία, αν όχι με υπεροψία, ως είδος υποδεέστε-

50. Vincent de Stochove, *ό.π.*, 1η-2η σελ.

51. Vincent de Stochove, *ό.π.*, 3η σελ.

52. [Jean Doubdan (Père)], *ό.π.*, 6η-7η σελ.

53. [Jean Du Mont], *ό.π.*, 6η σελ.

54. [André Georges Guillet], *ό.π.*, 3η σελ.

ρο. Αξίζει πράγματι να ερευνηθεί, η υποδοχή που επιφυλάσσει το αναγνωστικό κοινό στο άναρχο περιηγητικό κείμενο, σε μία εποχή κατά την οποία ο κανόνας, η τάξη και η πειθαρχία επιβάλλονται ως απαραίτητες αρετές ακόμη και στη λογοτεχνική δημιουργία. Η συστηματική απογραφή των περιηγητικών κειμένων που πραγματοποιείται από το αντίστοιχο πρόγραμμα του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών (βλ. Κατάλογο Συντομευμένων Τίτλων που δημοσιεύεται εδώ) έχει τη δυνατότητα να προσφέρει τις απαραίτητες πληροφορίες για την ολοκλήρωση της έρευνας: ο αριθμός των επανεκδόσεων, και μεταφράσεων των κειμένων καθώς και ο ρυθμός εμφάνισης των πρώτων εκδόσεών τους μέσα στα χρονικά πλαίσια του 17ου αιώνα μπορεί να αποκαλύψει σημαντικά στοιχεία για την απήχηση του περιηγητικού κειμένου στη Γαλλία της εποχής αυτής. Στόχος είναι η μικρή αυτή μελέτη των προλόγων να συμπληρωθεί τόσο από τις παραπάνω εκδοτικές πληροφορίες, όσο και από την αντίστοιχη έρευνα για τα συναφή προς το περιηγητικό κείμενο είδη έτσι ώστε να διαμορφωθεί μία περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα για τη θέση του και το ρόλο του στη Γαλλία κατά τον 17ο αιώνα.

β' Στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν εκ των προτέρων την κακοπροαίρετη κριτική του έργου τους και συνεπώς να διαμορφώσουν ανάλογα τα επιχειρήματά τους, οι συγγραφείς των περιηγητικών κειμένων διαγράφουν μέσα στους προλόγους, τους διάφορους τύπους αναγνωστών που πιθανότατα θα κρατήσουν το βιβλίο στα χέρια τους.

Ο επιμελητής που υπογράφει τη μεταθανάτια έκδοση των ημερολογίων του Balthasar de Monconys διαπιστώνει ότι οι αναγνώστες των περιηγητικών κειμένων είναι δυνατόν να διαφέρουν πολύ μεταξύ τους: άλλοι τα μελετούν στο δωμάτιό τους και άλλοι τα χρησιμοποιούν ως οδηγούς στις δικές τους περιηγήσεις⁵⁵. Ο Jean Thévenot ομολογεί ότι δεν μπορεί να προβλέψει την απήχηση του έργου του γιατί η ποικιλία των διαθέσεων των αναγνωστών είναι μεγάλη: στα δύο άκρα βρίσκουμε εκείνους που έλκονται μονάχα από το καινούργιο και εκείνους που θέλουν να διαβάσουν μόνο για όσα ήδη γνωρίζουν επειδή φοβούνται να αντιμετωπίσουν και να κατανοήσουν κάθε τι

55. "Ceux qui achettent les liures de Voyages n'ont pas tousiours la mesme visée, Les vns les veulent estudier dans la chambre: les autres les demandent comme de fideles guides de leurs peregrinations;", *Journal des voyages*, Lyon 1665, "Advertissement au Lecteur, touchant l'Edition de ces Voyages, & la personne de leur Autheur", 9η σελ.

άγνωστο⁵⁶. Παρόμοια διαπίστωση κάνει και ο Sieur Poulet ο οποίος διακρίνει δύο είδη αναγνωστών, τους φιλοπερίεργους και τους επιτηδευμένους, εκείνους δηλαδή που διψούν να μάθουν, και εκείνους που διακρίνονται από πνευματική ματαιοδοξία:

“Je suis fort persuadé que les esprits demeureront partagez à la lecture de mon Voyage; & que les curieux & les interessez auront des gousts differens à ce sujet. Les premiers pourront auoir quelque sorte de cōplaisance à ne pas desapprouver ma maniere d’écrire; ... Les autres qui cherchent matiere d’escrire dans les doutes, & d’en pouuoir trouuer vne où leur genie paroisse dans toute leur étenduë, ne seront pas de mesme sentiment, parce qu’ils ne trouueront pas possible autant d’occasions de raisonner qu’ils en ont d’enuie”⁵⁷.

Κατά τις απλοϊκές αυτές κατηγοριοποιήσεις των αναγνωστών, διαφαίνεται κυρίως μία καχύποπτη διάθεση προς τους κύκλους των λογίων, οι οποίοι πιθανότατα να αντιμετωπίσουν με υπεροψία το περιηγητικό κείμενο. Είναι φανερό ότι ο περιηγητής που αυτήν την εποχή είναι ο άνθρωπος της περιπέτειας και όχι ακόμη ο άνθρωπος της επιστημονικής περιέργειας θα παραμείνει απομονωμένος από τα φιλολογικά σαλόνια ακόμα και αν οι πληροφορίες που προσέφερε πλούτισαν με πολύτιμα στοιχεία τη σύγχρονή του λογοτεχνική δημιουργία.

IV. Επίλογος

Μέσα από την ανάγνωση και τη μελέτη των προλόγων στα γαλλικά περιηγητικά κείμενα του 17ου αιώνα, διαμορφώνεται μία γενική εικόνα του περιηγητικού αφηγήματος που αντικατοπτρίζει αφενός τον τρόπο με τον οποίο οι συγγραφείς αντιλαμβάνονται το ρόλο του και τη σκοπιμότητά του, και αφετέρου διαγράφει την υποδοχή που του επιφυλάσσει το σύγχρονό του αναγνωστικό κοινό. Ο 17ος αιώνας για το περιηγητικό κείμενο αποτελεί μια μακρά μεταβατική περίοδο που οδηγεί από τον προσκυνητικό χαρακτήρα που κυριαρχούσε τον 16ο αιώνα προς τον επιστημονισμό και τη συστηματικότητα του 18ου. Ανάμεσα στα δύο άκρα, το περιηγητικό κείμενο του 17ου πραγμα-

56. Jean Thévenot, *ό.π.*, 2η σελ.

57. Poulet, *ό.π.*, 1η-2η σελ.

τοποιοί τη μετάβαση αυτή αλλά συγχρόνως διαμορφώνει ένα ρευστό και αντιφατικό χαρακτήρα. Η εγγενής αυτή αντιφατικότητα επικεντρώνεται, κατά την άποψή μου, σε δύο βασικούς άξονες:

α' Το νέο και το επαναλαμβανόμενο

β' Το απρόσωπο και το προσωπικό.

α' Το περιηγητικό κείμενο, έτσι όπως εμφανίζεται από τους συγγραφείς μέσα στους προλόγους, αποτελεί κυρίως ένα φορέα γνώσης. Γνώση γεωγραφική και ανθρωπολογική, η οποία όμως οφείλει πάνω απ' όλα να είναι πρωτότυπη και μοναδική. Η νέα πληροφορία εμφανίζεται ως πρώτιστος στόχος του κειμένου και έχει διπλό όφελος: ο αναγνώστης εμπλουτίζει τις γνώσεις του με τα νέα στοιχεία και διαμορφώνει μία περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα για τον κόσμο που τον περιβάλλει, αλλά συγχρόνως διασκεδάσει όταν τα στοιχεία αυτά αποκαλύπτουν πτυχές μυστηριώδεις και περίεργες για τους μακρινούς λαούς.

Εδώ έγκειται όμως και ο αντιφατικός χαρακτήρας του περιηγητικού κειμένου: ενώ η μοναδικότητα και η πρωτοτυπία της πληροφορίας εμφανίζονται μέσα στους προλόγους ως μέγιστες αρετές, οι συγγραφείς φοβούνται μήπως δεν γίνουν πιστευτοί ακριβώς γιατί η πληροφορία δεν είναι δυνατόν να διασταυρωθεί. Ο αναγνώστης του 17ου αιώνα δεν φαίνεται να είναι ιδιαίτερα δεκτικός στο νέο και συχνά επιζητά τη σιγουριά του ήδη γνωστού. Η αύξηση του αριθμού των ταξιδιών και των περιηγητικών εκδόσεων έχουν φυσικά ως συνέπεια την επανάληψη των ίδιων πληροφοριών. Στους προλόγους όμως των εκδόσεων αυτών τόσο ο συγγραφέας, όσο και ο αναγνώστης, παρουσιάζονται εγκλωβισμένοι σε ένα φαύλο κύκλο, όπου ενώ η αξία του περιηγητικού κειμένου έγκειται στη μοναδικότητα της πληροφορίας, η αυθεντικότητα και η αξιοπιστία του μηνύματος διαπιστώνονται από την επανάληψη και τη διασταύρωσή της.

β' Η αξιοπιστία του περιηγητικού κειμένου εξαρτάται συνεπώς και από την προσωπικότητα του συγγραφέα - περιηγητή. Το περιηγητικό κείμενο όμως του 17ου αιώνα έτσι όπως διαγράφεται μέσα από τα προλογικά σημειώματα που το συνοδεύουν θέλει να είναι ένα κείμενο γνώσης και όχι προσωπικής εμπειρίας. Η συνειδητή εξαφάνιση του προσωπικού στοιχείου που εμπεριέχεται σε κάθε ταξίδι έχει στόχο την τεχνητή μεταβολή της αναγκαστικά υποκειμενικής περιγραφής σε λόγο απρόσωπο, όπου αυτό που τελικά προβάλλεται είναι η ίδια η πληροφορία και η γνώση. Το απομνημόνευμα, η προσωπική δηλαδή μαρτυρία, εξαφανίζεται πίσω από ένα λιτό ιστορικό λόγο, και το κείμενο πλησιάζει τη μορφή που θα είχε ένα κείμενο γεωγραφικού

ή ιστορικού περιεχομένου. Στόχος είναι πάντα η γενική αλήθεια και όχι η ειδική και μερική αντίληψη της αλήθειας αυτής.

Το προσωπικό στοιχείο όμως επιστρατεύεται για να στηρίξει ως εγγυητής αληθοφάνειας το περιεχόμενο της περιγραφής. Το περιηγητικό κείμενο δεν είναι ικανό να αποποιηθεί εντελώς τον υποκειμενικό του χαρακτήρα και προσφεύγει έτσι στο πρόσωπο του συγγραφέα, ο οποίος τόσο με τον πρόλόγό του, όσο και με την περιορισμένη χρήση του πρώτου προσώπου στην αφήγηση υπογραμμίζει την αυθεντικότητα του μηνύματος.

Το περιηγητικό κείμενο αποτελεί ένα ξεχωριστό είδος γραφής που αξίζει να μελετηθεί όχι μόνο από τον ιστορικό για την αξία του ως ιστορικής πηγής, αλλά και από τον θεωρητικό της λογοτεχνίας για την αξία του ως ιδιότυπου αφηγήματος που κινείται, συχνά αδέξια είναι η αλήθεια, στις παρυφές της λογοτεχνίας, ανάμεσα στο απομνημόνευμα και την ιστορία. Ο δυσπρόστατος χαρακτήρας του περιηγητικού κειμένου γίνεται έντονα αισθητός στους πρόλογους που το συνοδεύουν και εκφράζουν, στο σύνολό τους, την ιδεολογία του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΠΗΓΕΣ

Beauvau, Henry de

Relation iournaliere dv voyage dv Levant. Faict et descrit par Messire Henry de Beauvav Baron dvdit liev, Et de Manonuille, Seigneurv de Fleuille. A Tovl, Par François dv Bois, Imprimeur du Roy. 1608.

[Courmenin, Louis Deshayes de]

Voyage de Levant Fait par le Commandement dv Roy en l'année 1621 par le Sr. D.Ć. A Paris, Chez Adrian Tavpinart, ... 1624.

Boucher, Jean

Le Bovquet sacré. Composé des roses dv Calvaire, des lys de Bethleem, des Iacintes d'Olivet. Et de plusieurs autres Rares et belles Pensees de la Terre Sainte. Par le R.P. Boucher, Mineur Obseruantin. A Roven, Chez Iean Covstvriev, ... 1629.

Pacifique de Provins

Relation du voyage de Perse fait par le R P Pacifique de Provins Predicateur Capuchin, où vous verrez les remarques particulières de la Terre Sainte, & des lieux où se sont opérez plusieurs miracles ... aussi le commandement du Grand Seigneur Sultan Murat, pour establir des convents de Capuchins par tous les lieux de son empire; ensemble le bon traitement que le Roy de Perse fit au R.P. Pacifique... avec le testament de Mahomet que les Turcs appellent sa main & signature ... A Lille, Pierre de Rache ... 1632.

Stochove, Vincent de

Voyage dv Sievr de Stochove. Faict es années 1630. 1631. 1632. 1633. A Brvvelles Chez Hvbert Anthoine Velpius, Imprimeur de la Cour, ... 1643.

[Doubdan, Jean]

Le voyage de la Terre - Sainte, contenant Vne veritable description des lieux plus considerables que N.S. a sanctifié de sa presence, predications, miracles & souffrances. L'estat de la ville de Ierusalem, tant ancienne que moderne; & de ce qui s'y est passé de plus notable depuis sa fondation iusques à present. Les guerres, combats & victoires que nos Princes François ont remporté sur les Infideles, avec quelques ceremonies de la Pasque des Chrestiens Orientaux, où il

est traité du Fleuve Jourdain, de la Mer-morte, de la Quarantaine, de Nazareth, du Mont - Thabor, & autres places celebres. Le tout enrichi de figures, Et conforme aux témoignages de l' Ecriture - Sainte ... Plus vne legere description des principales villes de l'Italie. Fait l'an 1652. par M.I.D.P. Chanoine de l'Eglise Royale & Collegiale de Saint Paul à Saint-Denis en France. A Paris, Chez Gervais Clovisier, ... 1657.

Du Loir, -

Les voyages du Sieur Du Loir, Contenu en plusieurs lettres écrites du Levant, avec plusieurs particularitez qui n'ont point encore esté remarquées touchant la Grece, la domination du Grand Seigneur, la Religion & les moeurs de ses Sujets. Ensemble ce qui se passa à la mort du feu Sultan Mourat dans le Serrail, les ceremonies de ses funerailles; & celles de l'auenement à l'Empire de Sultan Hibraim son frere, qui luy succeda. Avec la relation du Siege de Baby-lone fait en 1639. par Sultan Mourat. A Paris, Chez Gervais Clovisier, ... 1659.

Monconys, Balthasar de

Journal des voyages de Monsieur de Monconys, Conseiller du Roy en ses Conseils d'Etat & Priué, & Lieutenant Criminel au Siege Presidial de Lyon. Où les Sçauants trouueront un nombre infini de nouueautez, en Machines de Mathematique, Experiences Physiques, Raisonnemens de la belle Philosophie, curiositez de Chymie, & conuersations des Illustres de ce Siecle; Outre la description de diuers Animaux & Plantes rares, plusieurs Secrets inconnus pour le Plaisir & la Sante, les Ouurages des Peintres fameux, les Coûtumes & Moeurs des Nations, & ce qu'il y a de plus digne de la connoissance d'un honeste Homme dans les trois Parties du Monde. ... Publié par le Sieur de Liergues son Fils. Lyon, Horace Boissat & George Remevs, ... 1665.

Thévenot, Jean

Relation d'un voyage fait au Levant, dans laquelle il est curieusement traité des estats sujets au Grand Seigneur ... et des singularitez particulières de l'Archipel, Constantinople, Terre-Sainte, Egypte, Pyramides, mumies, deserts d'Arabie, la Meque, et de plusieurs autres lieux de l'Asie, de l'Afrique, remarquez depuis peu, & non encore decrits jusqu'à present; outre les choses, memorables arrivées au dernier siege de Bagdet, les ceremonies faites aux receptions des ambassadeurs du Mogol; et l'entretien de l'auteur avec celui du Pretejan, où il est parlé des sources du Nil. Par Monsieur de Thévenot. Paris, chez Thomas Iolly, ... 1665.

[Fauvel, R.]

Observations curieuses sur le voyage du Levant, Fait en M.DC.XXX. par Messieurs Fernel, Conseiller au Parlement de Normandie; Favvel, Maître des Comptes; Bavdovin, Sieur de Launay; Stochove, Sieur de Sainte Catherine, Gentilhomme Flamand. Où l'on voit ce que nos Geographes tant anciens que modernes ont écrit de plus curieux des Royaumes de Corse, de Sardaigne, de la Sicile, & d'autres Isles considerables de la Mer Mediterranée, & de l'Archipelague. Il y est aussi fait mention de la Grece, de Constantinople, de l'Empire du Turc, de la Religion Mahometane, de leur Politique; & des choses les plus remarquables de l'Histoire Ecclesiastique & profane de tous ces lieux-là. ... A Roven, Chez la Vefve d'Antoine Ferrand, ... 1668.

[Babin, Jacques Paul]

Relation de l'état present de la ville d'Athenes, ancienne capitale De la Grece, bâtie depuis 3400. ans. Avec vn abregé de son Histoire & de ses Antiquités. A Lyon, Chez Loüis Pascal, ... 1674.

[Guillet, André Georges]

Athenes ancienne et nouvelle, et l'estat present de l'empire des Turcs, contenant la vie du Sultan Mahomet IV. Le Ministere de Coprogli Achmet Pacha, Grand Vizir. Ce qui s'est passé dans le Camp des Turcs au Siege de Candie. Et plusieurs autres particularitez des Affaires de la Porte. Avec le Plan de la Ville d'Athenes, Par le Sr. de La Guilletiere. A Paris, chez Estienne Michallet, ... 1675.

Lacedemone ancienne et nouvelle. Où l'on voit les Moeurs, & les Coutumes des Grecs Modernes, des Mahometans, & des Juifs du Pays. Et quelques Particularitez du Sejour que le Sultan Mahomet IV. a fait dans la Thessalie. Par le Sieur de la Guilletiere. A Paris, chez Jean Ribou, ... 1676.

Spon, Jacob

Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant, Fait aux années 1675. & 1676 par Iacob Spon Docteur Medecin Aggégé à Lyon, & George Vveler Gentilhomme Anglois. A Lyon, Chez Antoine Cellier le fils, ... 1678.

Tavernier, Jean-Baptiste

Nouvelle relation de l'interieur du Serrail du Grand Seigneur, contenant plusieurs singularitez qui jusqu'icy n'ont point esté mises en lumiere. Par J.B. Tavernier, Ecuyer Baron d'Aubonne. A Paris, chez Gervais Clouzier, ... 1675.

Les six voyages de Jean Baptiste Tavernier, Ecuyer Baron d'Aubonne, en Turquie, en Perse, et aux Indes, Pendant l'espace de quarante ans, & par toutes les routes que l'on peut tenir: accompagnez d'observations particulieres sur la qualite, la religion, le gouvernement, les coutumes & le commerce de chaque pais, avec les figures, le poids, & la valeur des monnoyes qui y ont cours. Premiere partie. Où il n'est parlé que de la Turquie et de la Perse. Suivant la Copie Imprimée à Paris, 1678.

[Grelot, Guillaume Joseph]

Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople, Enrichie de Plans levez par l'Auteur sur les lieux, & des Figures de tout ce qu'il y a de plus remarquable dans cette Ville. Presentee au Roy. A Paris. En la Boutique de Pierre Rocolet. Chez la Veuve de Damien Foucault, Impr. & Libr. ordin. du Roy & de la Ville, ... 1680.

Chardin, (Chevalier)

Journal du voyage du Chevalier Chardin en Perse & aux Indes Orientales, par la Mer Noire & par la Colchide. ... A Londres, chez Moses Pitt, 1686.

Coppin, Jean

Le Bouclier de l'Europe, ou La Guerre Sainte, contenant des avis politiques & Chrétiens, qui peuvent servir de lumière aux Rois & aux Souverains de la Chrétienté, pour garantir leurs Estats des Incursions des Turcs ... avec une relation de voyages faits dans la Turquie, la Thébaïde & la Barbarie. Par le R.P. Jean Coppin autrefois Capitaine lieutenant de Cavalerie, Consul des François à Damiette & Syndic de la Terre-Sainte; à present visiteur des Hermites de l'Institut reformé sous l'invocation de S. Jean Baptiste au Diocèse du Puy. Lyon 1686.

[Du Mont, Jean]

Nouveau voyage du Levant, Par le Sieur D.M. Contenant ce qu'il a vû de plus remarquable en Allemagne, France, Italie, Malthe, & Turquie. Où l'on voit aussi les Brigues secretes de Mr. de Chateaufort, Ambassadeur de France à la Cour Ottomane, & plusieurs Histoires Galantes. A La Haye, chez Etienne Foulque, Marchand Libraire, 1694.

II. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Genette, Gérard, *Figures III*, Editions du Seuil, Collection "Poétique", Paris 1972.

—, *Seuils*, Editions du Seuil, Collection "Poétique", Paris 1987.

Gusdorf, Georges, *La découverte de soi*, PUF, Paris 1948.

—, "De l'autobiographie initiatique à l'autobiographie genre littéraire", *Revue d'Histoire Littéraire de la France*, 6 (nov.-déc., 1975).

Hamburger, Käte, *Logique des genres littéraires*. Traduit de l'allemand par Pierre Cadiot. Préface de Gérard Genette. Collection "Poétique", Editions du Seuil, Paris, 1986 (1η γερμανική έκδοση: 1957, μετάφραση βασισμένη στην αναθεωρημένη έκδοση του 1968).

Hazard, Paul, *La crise de la conscience européenne*, Paris 1935.

τ.1, μέρος 1ο: Les grands changements psychologiques,

τ.2, μέρος 4ο: Les valeurs imaginatives et sensibles.

Jacobson, Roman, *Essais de linguistique générale*, Ed. de Minuit, Paris 1963.

Jager, Patrick, *Poétique de la description du paysage levantин chez les voyageurs Français de 1650 à 1850*, Thèse de Doctorat (Nouveau régime), 1987.

Martin, Henri-Jean, *Livre, pouvoirs et société à Paris au XVIIe siècle (1598-1701)*, Genève, Librairie Droz, 1969.

Weber, Sh. H., *Voyages and travels*. New Jersey, American School of Classical Studies at Athens, 1952-1953. Vol II: Previous to the year 1801.

RÉSUMÉ

La préface du récit de voyage: les éditions françaises au XVIIe siècle

La préface, en tant qu'élément de ce que Gérard Genette appelle le "paratexte" d'un livre, est liée au texte qui la suit de manière fonctionnelle ainsi que circonstancielle: le discours préfaciel procède à la justification de l'œuvre tandis que son contenu dépend des circonstances éditoriales.

A la lecture des préfaces qui accompagnent les éditions françaises des récits de voyage au XVIIe siècle, nous constatons qu'elles sont organisées autour d'une thématique stratégique qui se répète tout au long du siècle et qui vise naturellement à la séduction du lecteur contemporain; la valorisation du contenu, la référence aux motifs de l'écriture et de la publication ainsi que la référence au destinataire inconnu se présentent dans tous les textes étudiés. Pourtant, la lecture comparatiste de cette thématique commune révèle l'évolution du genre tout au long du siècle et fait apparaître son idéologie telle que les auteurs la conçoivent.

Les auteurs-voyageurs, de la première moitié du siècle, soulignent l'importance du contenu du livre en accentuant la qualité unique et pittoresque de l'information. Par contre, ceux de la fin du siècle insistent sur le genre de l'information offerte et annoncent l'esprit scientifique du siècle à venir. L'importance de l'image n'échappe point à ces commentaires et signale le besoin d'exactitude informationnelle. Ainsi c'est toujours la singularité du voyage et de la connaissance acquise qui s'offrent comme les motifs principaux d'écriture et de publication et soulignent constamment l'utilité publique de l'œuvre en évitant toute allusion à quelque besoin personnel de communication ou d'expression. Les auteurs procèdent aussi à des observations stylistiques et affirment que le degré d'élaboration esthétique minimal de la langue est le mode d'expression le plus approprié à la transmission de ce type de message. Il devient évident que l'image du lecteur est constamment présente dans les discours préfaciels. Cette présence se fait d'abord sentir indirectement par l'organisation stratégique du texte lui-même, qui vise à la persuasion et à la séduction du destinataire. Les allusions insistantes des auteurs aux divers types de lecteurs ainsi que leurs réponses anticipées à toute réaction critique, arrivent aussi à dessiner le public des contemporains auquel ils s'adressent.

Le récit de voyage se présente dans les préfaces étudiées comme un genre de texte singulier qui vise principalement à la communication de la connaissance

acquise en tant que résultat d'une expérience personnelle. Il se situe alors entre l'objectivité et la visée générale du message historique ou géographique et la subjectivité nécessairement partielle mais authentique et véridique des mémoires personnels.